

HANNE BRAMNESS

DEN RØDE LILJA.

OM Å HENVENDE SEG TIL BARN I DIKT

Når jeg tenker på hvorfor jeg så tidlig ble opptatt av dikt og overbevist om diktets betydning, hvorfor jeg nesten så langt tilbake som jeg kan huske, kjente diktets tiltrekningskraft, tror jeg det har mye å gjøre med den boka jeg fikk til jul i 1968. Jeg husker ikke om det var snø utenfor vinduene da julelysene ble tent den gangen, eller om det blå gjenskinnet fra snøen fylte soveværelset i Eugene julenatta, om snøvær dempet lyden av sinte stemmer og hjertebank, men i dikt 58 snødde det på storslagent, lindrende vis.

Ei grå bok med lukt av glemte skap. Den dunstet lett av mild stram svette når den ble åpnet (lignet lukta som blir hengende igjen i arbeids- eller treningstøy etter vask, eller som på mer uforklarlig vis vender tilbake etter en stund). Sidene i den grå boka var stive og lysegule med kraftige små bokstaver. Hvert dikt begynte med en bokstav som var så stor at det så ut som diktet skulle velte, når det likevel ikke gjorde det, så det liksom ut som diktet svevet skjevt. Det var noe løfterikt over at det holdt seg svevende slik.

Mange av diktene i samlingen var illustrert med en litt snirklete strektegning av barn, dyr eller en vakker detalj (i snødiktet antydte noen få streker nedsnødde gjerder og hus, et nakent tre stikker opp). Omslaget var skinnende sølvgrått med kongeblått trykk og en tegning i lysere blått og grønt av ei jente, en gutt og en hund som gikk så fort og bestemt, på vei mot et mål bare de kjente. Dette bildet gjorde også inntrykk, det signaliserte at dette var ei bok om og for noen som hadde egne mål og meninger.

Denne grå boka var en av de første diktsamlingene jeg fikk; «Merry Christmas, Hanna» står det skrevet med knudrete skjønnskrift. Den var fra henne som skulle bli bestevenninna mi, hun som døde så altfor ung.

At boka var amerikansk, er for så vidt ikke noe poeng i denne sammenheng, bortsett fra at den var skrevet av Emily Dickinson, og at det var noe med henne også, noe jeg ante og oppdaget mer om etter hvert, som gjorde boka enda mer fascinerende.

Og det er nok også noe å lære av den amerikanske tradisjonen for å lage utvalg av klassikere med tanke på unge lesere, «Poems for Youth». Jeg henter dette Dickinson-utvalget ut av hylla igjen:

THERE is no frigate like a book
To take us lands away,
Nor any courses like a page
Of prancing poetry.

This traverse may the poorest take
Without oppress of toll;
How frugal is the chariot
That bears a human soul!

Hva kan jeg ha forstått? Språket i Emily Dickinsons dikt er både avansert og høytidelig med ord som ikke akkurat hører til i dagligtalen. Men jeg forsto det var noe spesielt ved disse ordene, og at de var viktige – slik diktet også påstår. Jeg fikk med meg et inntrykk av dybde og noe hemmelig. Jeg fikk en følelse av at dette var beskjeder skrevet til meg personlig. Emily Dickinson pleide å skrive sine dikt på små lapper, noen stakk hun i all hemmelighet i svigerinnen Sues hånd. Jeg følte det nesten som om jeg var denne «søsteren».

Direkte tale

I forordet, som jeg ikke leste så nøye den gang, og som var skrevet av den som har gjort utvalget, May Lamberton Becker (fra New York, 1934), står det:

Poesi er den mest direkte måten å si noe på i det hele tatt. Den handler om kjernen i ting og går rett på sak. Vi er ikke vant til slik svimlende åpenhet: vi lager lange forklaringer, om dette og hint – men det vi bruker side opp og side ned på å forklare med prosa gir diktet oss essensen av i løpet av ett eller to perfekte vers. Og Emily Dickinson har gitt oss flere slike vers enn noen annen.

Men noe jeg fikk med meg, var May Beckers beskrivelse av den røde lilja som hun som barn kom over på vandring i furuskogen i New England; «Den sto rett opp som en flamme, og brant mot himmelen.» Og så sammenligner hun denne oppdagelsen med oppdagelsen av Emily Dickinsons dikt, og det sammenfaller også i meg. De setter seg som en rød flekk i bevisstheten sjøl om jeg ikke assosierer hennes uttrykk med fargen rød, men jeg fattet både relevansen og forskjellen på et vis.

Diktene til Emily Dickinson synger, men de fikk ikke den mottakelsen de burde fått mens hun levde fordi de ikke sang på perfekt nok vis, etter den tids mål, de fulgte ikke reglene som gjaldt for diktekunst til punkt og prikke. Det gjør dem enda mer musikalske og oppriktige i tonen, fordi de følger hennes intuitive stemme. Så i tillegg til følelsen av at ordene er avgjørende beskjeder, kommer følelsen av oppriktighet. Det er med på å gjøre diktene tiltrekkende.

Språklige vansker til tross fikk jeg med én gang forestillingen at jeg ble dratt inn i noe:

I'm nobody! Who are you?
Are you nobody, too?
Then there is a pair of us – don't tell!
They'd banish us, you know.

How dreary to be somebody!
How public, like a frog
To tell your name the livelong day
To an admiring bog!

Følelsen av å bli innlemmet er sterkt nærværende. Det er snakk om høytidelige ord og livsviktige observasjoner. Ekstasen blir nevnt, frihet og Gud. Ofte blir de store ting koblet med de minste ting, bien, gress-strået, en fjær eller noe lite, navnløst, sårbart. Tingenes orden tilhører, eller jeg «så» den gang til min store overraskelse at de tilhørte et omsnudd hierarki, og det var tydelig at den minste sjølstendige sansning var like mye verdt som læren om de etablerte sannheter. Disse sansningene var mer verdt, uendelig mye mer, fordi det var dem det dreide seg om. Det var de egne observasjonene, og ørsmå kunne de være, som var opphavet til og utgjorde diktet. Ordene kunne like godt oppstå i de ordløse selskap, det gjaldt å tyde og stole på at en kunne lese tegn; blomstens, fuglens, regnets, vindens beskjeder og menneskenes stumme uttrykk og bevegelser.

Kanskje legger jeg for mye forståelse inn i forhold til bevissthetsnivået, men tolking av det stumme språket var noe jeg begynte med svært tidlig. Jeg kan ikke huske at det noen gang i oppveksten fantes ei tid jeg ikke følte på en stor og urovekkende uoverensstemmelse mellom det stumme språket og de ting som ble sagt rundt meg. Men Emily Dickinson talte direkte.

Tekstens toneleie

Det slår meg at tonen er annerledes enn i dikt spesielt skrevet for barn, i noen dikt som er spesielt skrevet for barn, eller egentlig i ganske mange av samlingene som er kommet ut i løpet av barnediktets relativt korte historie. Kanskje kan en påstå, eller i alle fall undersøke, om det kan være noe i påstanden om at det er noe med barnediktet som skaper avstand til den unge leseren?

Det er mye visdom i Emily Dickinsons dikt, men diktene er ikke pedagogiske på den måten at de viser hvordan man skal oppføre seg klokt og forstandig. De henvender seg ikke til barnet med gode råd. De henvender seg jo ikke spesielt til barn i det hele tatt! Forfatteren er opptatt av store, gåtefulle problemstillinger som også er gåtefulle for henne sjøl. Hun viser fram mangel på innsikt. Hun viser dessuten temperament. Hun kan være urimelig og påståelig og begejstret. Og hun kan være vanskelig tilgjengelig.

Intensjon og magi

Hvordan henvender vi oss så til barn i dikt? Jeg tror at vi i større grad enn når vi

skriver for voksne, ofte har en begrunnelse, en spesiell hensikt, et spesielt ønske om å oppdra, veilede eller underholde. Og jeg har lurt på om det kanskje er slik at disse intensjonene eller overordnede ideene om hva et barnedikt skal utrette, kan gå ut over *magien* i det? Kanskje bør vi være litt mindre sikre på hva vi gjør, vi som skriver barnedikt?

Det finnes en del tanker om hva barnelitteraturen bør handle om, det finnes en del tanker om hvordan den bør sette problemer under debatt eller ta opp problemer og være aktuell. Kanskje finnes det konserverende krefter nettopp på dette feltet, kanskje er barnelitteraturen og barnediktet mer gammeldags enn den øvrige litteraturen? Jeg tror det kan være noe i det. Paradoksalt nok kan det være slik sjøl om vi er opptatt av å ta opp dagsaktuelle problemer eller underholde på moderne vis.

Den gode intensjonen farger tonen; Hva ligger i henvendelsen? Hvordan farger intensjonen tonen i diktet? Hva gjør denne tonen med *magien*? Kan diktet være fortrolig, inkluderende og pedagogisk riktig på samme tid?

Jeg tror at eksponeringen for diktets magi er forutsetningen for et levende forhold til dikt. Utten det vil ikke diktets språk ha noen tiltrekningskraft. Jeg prøver å huske tilbake til hvorfor jeg sjøl ble så fascinert av diktet, og skjønne hvorfor jeg kom på ideen, svært tidlig, at jeg skulle bli lyriker? Henrik Wergeland, Jan Magnus Bruheim, Inger Hagerup, flere berørte meg med sin magi, og Alf Prøysen med sine diktfortellinger. Men først og fremst Emily Dickinson:

Not knowing when the dawn will come
I open every door;
Or has it feathers like a bird,
Or billows like a shore?

Bor barnet i et annet land?

Gjennom barnediktets historie finnes en rekke eksempler på at dikteren snakker til den andre, og her mener jeg en annen som er i en annen situasjon.

De tidligste eksemplene på barnedikt, som egentlig ikke er så veldig gamle, ikke mer enn to hundre år, har ofte en formanende finger. De er skrevet med oppdragelse for øyet. Denne klare autoritære linja er ikke videre aktuell nå lenger. Men i forenklingens tegn, enten det nå dreier seg om å vise vei eller underholde, skrives det til en som er annerledes enn den skrivende, en som bor i et land han eller hun har forlatt.

Dette skaper sjølsagt avstand, en uttalt (eller også uttalt) tilbakeskuende holdning. Det kan gi en viss følelse av at diktene er «liksom-viktige», for problemstillingene angår ikke forfatteren direkte lenger. Bildene blir for enkle, følelsene for avklarte, som om barnet ikke har noen evne til å sette seg inn i det motsetningsfylte, og være med på en avklaringsprosess.

Det er som om en begynner i en annen ende når en skriver barnedikt, en lytter seg ikke fram til det, det får ikke avtrykk av den sjelelige prosessen som

førte fram til en innsikt, men begynner med det en har funnet, og viser det fram. Kanskje representerer barnediktet en flukt for den som skriver eller formidler dem?

Må det være moro?

Pianisthunder og andre fantasidyr, prinsesser som bor i blomsterkroner, båter lastet med søte bokstaver, kakemonstre og sommersnømenn ... Diktet kan i prinsippet handle om alt mulig tull og tøys. Leken er viktig. Men det er en vanlig oppfatning at forenklinger og konkrete språklige bilder er det som skal til for at dikt skal oppfattes av barn. Sjølsagt er det fascinerende og befriende for oss, lesende som skrivende, små og store, at det finnes lekne tekster. Og det er befriende at det finnes enkle tekster. Men må de være enkle? Må en gå inn på forenklinger når en skal skrive for unger?

Ordlek er velkomment. Rim og regler setter seg i ryggmargen eller øret, de representerer en oppfinnsomhet som blir del av den språklige kompetansen, av ordforrådet, kan man si. De representerer også en måte å huske på. Jeg er overbevist om at å lære rim og regler utenat kan hjelpe til med innlæring mer generelt.

Å vri og vrenge på språk og blikk, å leke med perspektivet på tingene og verden, er ikke meningsløst tidsfordriv. Det kan gi pusterom og en forståelse for at tingene ikke er fastlåste, at ting kan ses på, på forskjellige måter. Og dette er ingen liten ting! Men hvordan oppfattes det?

Det nødvendige diktet

Om tøys bare er tillatt på tøys, eller for å si det litt mer innviklet: Når det alternative blikket bare blir ansett som en lek, når det på sett og vis blir den eneste implikasjonen, da er det noe som mangler. Det blir også skjevt når noe er moro fordi det *må* være det, et imperativ. Når dikt skrevet for barn må være lette, lystige og burleske uttrykk for lekenhet og ikke noe annet, når det morsomme skrives med brodd mot det triste og kompliserte, blir en magisk faktor borte, nemlig det ramme alvoret, det nødvendige ved det å beskjeftige seg med ord i dikt.

Jeg tenker også at en del av den kritikken jeg framfører her, rammer mine egne dikt for barn. Jeg har vært opptatt av å vise fram det vakre, det overraskende, jeg har vært opptatt av ordlek og kunnskap om natur og ting, men har jeg virkelig tatt barnet på ei indre reise? Har jeg vist temperament og tiltro? Har jeg turt å vise meg liten og redd, forvirret, søkende? Jeg har kanskje vært tilbakeskuende åpen, men har jeg tatt sjansen på å være virkelig inkluderende?

Mye av diktets potensielle kraft ligger i det usagte, den underliggende følelsen som blir formidlet gjennom ordene, uten forklaring: det stumme ropet. Har dette ropet funnet en plass i dikt som har blitt og blir skrevet for barn? Eller blir det ansett som for vanskelig? Og hvis det er tilfelle, blir ikke dikt for barn da en sjanger som i utgangspunktet er umulig?

Eller for å si det med bildet til May Becker – som var en stor litteraturformidler for barn og andre, og som skrev utallige introduksjoner til utvalg av dikteres verk som hadde hatt inngripende virkning i hennes eget liv – kan en tenke seg barnedikt lyse opp som den røde lilja innringet av furuskog?